

HOMMELEN

Theo Peeters

Hommels hebben veel gemeen met vogels en het is dan ook niet verwonderlijk dat relatief veel vogelaars vaak ook naar hommels kijken of zelfs hommels verzamelen. Dat komt goed uit want hommels worden -evenals mieren en sociale wespen- door 'aculeatenliefhebbers' vaak niet verzameld danwel onderbemonsterd. Deels heeft dit natuurlijk te maken met het feit dat je in het veld steeds dezelfde algemene soorten ziet. Er valt echter meer te ontdekken dan je denkt, zoals uit het onderstaande moge blijken. Vanaf 1993 heb ik, vaak samen met Mervyn Roos (vogelaar), meer aandacht gegeven aan hommels in Nederland. We hebben enkele dagen en weekenden per jaar besteed aan het inventariseren van bepaalde gebieden; plaatsen waar we leuke soorten verwachtten. Daarbij werden interessante resultaten geboekt die stof hebben opgeleverd voor diverse nieuwe excursies en artikelen over onze waarnemingen. Hieronder bespreek ik globaal enkele van die resultaten. Onder hommels versta ik hier de soorten van de groepen *Bombus* en *Psithyrus*, die door Michener (1990) als twee genera worden opgevat en door Williams (1994) tot één genus worden teruggebracht. Zelf handhaaf ik voorlopig twee genera. De dieren werden op naam gebracht met de tabel van Mauss (1987).

1993: *Psithyrus rupestris* en *Bombus humilis*

Het 'gehommel' begon met de vondst van *Psithyrus rupestris* op 29 mei 1993. Tijdens de excursie van de aculeatenwerkgroep werd op het voormalige spoorwegemplacement Bospoort te Maastricht door Mervyn een vrouwtje van deze Rode koekoekshommel geschept. De soort was volgens het EIS-bestand sinds 1969 (Bemelerberg) niet meer gemeld. In 1994 zijn mij geen waarnemingen van deze soort ter ore gekomen, maar in 1995 werden te Grondsveld twee vrouwtjes gevangen door John Smit (mond. meded. Jan Smit) en ving ikzelf een man te Thorn. Naar verwachting zal de soort in Limburg en wellicht ook in andere delen van Nederland haar areaal hebben vergroot. Hoewel we meestal achter de feiten aanhobbelen en het dier plotseling op allerlei plekken opduikt waar verzamelaars actief zijn, is het interessant te volgen hoe snel de soort opschuift en langs welke wegen de verbreiding zich voortzet. Misschien geven de nieuwe vindplaatsen van de Rode koekoek

ons tevens een idee waar we nog grote aantallen van haar gastheer *Bombus lapidarius* kunnen vinden. Dus let eens op deze machtig grote zwartrode koekoekshommel waarvan ook de mannetjes in het veld herkend kunnen worden. Zeker als je even de moeite neemt het dier in de handen te nemen en met een loep de achterschenen te bekijken. Qua kleur nemen de mannen een positie in tussen die van de Steenhommel (*B. lapidarius*) en de Grashommel (*B. ruderarius*).

Op 12 september 1993 gingen we naar enkele Drenthe heidevelden en Friese (ex-)hoogveengebieden om de Heidehommel (*B. humilis*) te zoeken. En ja hoor, de werksters en mannen vlogen op diverse plekken met Erica -velden nog in aantal rond. Tevens herinner ik me nog dat er enkele mannen in hoog tempo laag boven de grond hun bronsvluchten maakten.

1994: *Bombus jonellus* en *B. muscorum*

We hadden ons voorgenomen de Veenhommel (*B. jonellus*) en de Moshommel (*B. muscorum*) op te zoeken. Van de Veenhommel hadden we al exemplaren verzameld op de Noord-Nederlandse heidevelden. Dus lag het voor de hand deze in het voorjaar nog eens te bezoeken. Op 24 april hebben we de omgeving van Emmen doorzocht en werden onder andere in het Bargerveen diverse koninginnen van de Veenhommel waargenomen op *Salix repens*. De Veenhommel komt lokaal nog op vrij veel plaatsen in Nederland voor. Ze vliegt al vroeg in het jaar en lijkt een korte levenscyclus te hebben. Je treft haar ook vaak in bosranden van heidegebieden, waar ze graag fourageert op Sporkehout. Laat in het jaar heb ik nog jonge (verse) werksters met stuifmeel aangetroffen op Gewone dophei en Struikhei. De soort lijkt ook in ons land twee generaties te hebben, maar eigenlijk zou aan deze soort eens nestonderzoek moeten plaatsvinden, om erachter te komen hoe de levenscyclus nu precies in elkaar zit.

Op 11 en 12 juni bezochten we Ameland om de Moshommel op te zoeken. De Moshommel lijkt zich immers vooral op de waddeneilanden en in enkele (voormalige) kustgebieden van Noord- en Zuidwest-Nederland nog te handhaven.

Uiteraard werd tevens uitgekeken naar de zeldzame Waddenhommel (*B. cullumanus*), een soort die qua kleur zeer veel lijkt op de Steenhommel. In de 40-tiger en begin 50-tiger jaren werd de Waddenhommel op Ameland en Terschelling in behoorlijke aantallen verzameld door o.a. Kruseman en van Asperen de Boer. Jammer genoeg is er toen weinig aandacht besteed aan de biologie van deze zeldzame soort en ging een unieke kans voorbij om een tipje van de geheimzinnige sluier omtrent de Waddenhommel op te lichten.

We hebben op Ameland aardig wat kilometers afgelegd echter het resultaat was slechts één Moshommel en naast enkele andere soorten zagen we ook geen Waddenhommel en slechts twee Steenhommels. Op Schiermonnikoog was het succes iets groter. Op 3 en 4 september werden diverse Moshommels waargenomen en achtervolgd. Het betrof mannetjes die vlogen langs de bijna uitgebloeide Wilgeroosjes in de Kobbeduinen en op de Witte klavers en Zeeasters van de Oosterkwelder. Waarschijnlijk werden ook hier bronsvluchten waargenomen.

Een Zeeland-excursie op 18 september leverde behalve veel kilometers nauwelijks interessante hommeltaarnemingen. Waarschijnlijk waren we te laat in het jaar.

1995: *Bombus ruderarius* en *B. veteranus*

Over Zeeland bleven we echter optimistisch en afgaande op waarnemingen van anderen hebben we in het voorjaar van 1995 nogmaals enkele gebieden bezocht. Op 29 april was het op de eerste plek in Zeeuws-Vlaanderen meteen raak: *Bombus ruderarius*. En er zouden die dag en de volgende nog diverse nieuwe vindplaatsen volgen. De Grashommel is dus op diverse plaatsen in het oostelijk deel van Zeeuws-Vlaanderen nog te vinden, waarbij oude fortificaties en kreken een gunstig invloed lijken te hebben op hun voorkomen.

Op 3 en 4 juni hebben we diverse gebieden in Zuid-Limburg bezocht. Het weer in dit

pinksterweekend werkte echter niet mee en de waarnemingen waren pover. Echter in Zuid-Limburg lijken veel gebieden niet meer geschikt voor het rijke hommellevens dat hier vroeger werd aangetroffen. Van de minder algemene soorten werd *Bombus ruderarius* op één vindplaats aangetroffen en van *Bombus jonellus* werden enkele exemplaren in de uiterwaarden van de Maas verzameld. Op de Strabrechtse heide werd op 5 juni o.a. de Veenhommel en de Heidehommel waargenomen.

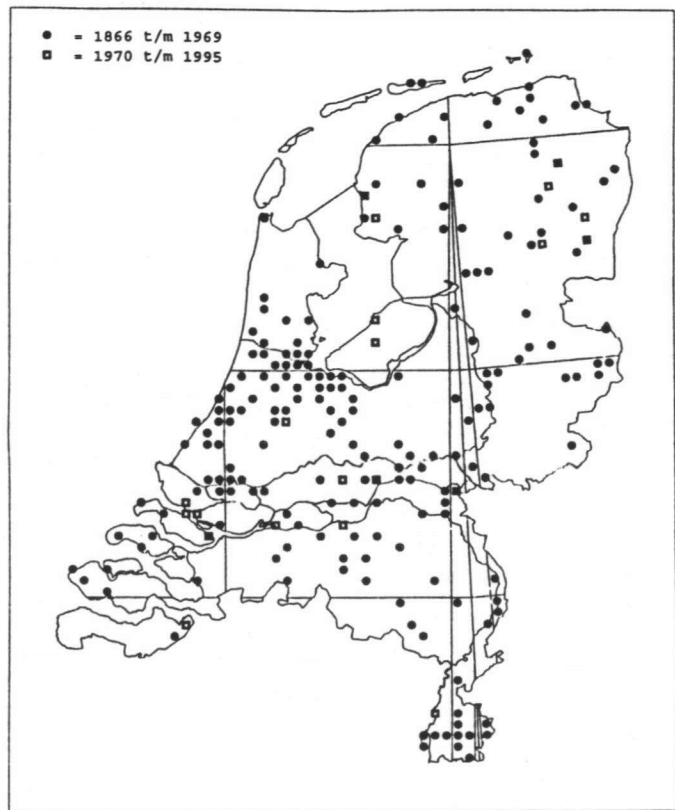
Op 8 juli bezochten we onder begeleiding van Willem Hurkmans Zwolle e.o.; en later nog enkele delen van de Noordoostpolder. Aardig was de vangst van een mannetje van de Moshommel langs de IJssel. De volgende dag was de Friese westkust aan de beurt. Naast Grashommel en diverse Moshommels ving Mervyn hier ook een koningin van *Bombus veteranus* op Rode klaver. Het was dus wéér gelukt een nieuwe soort aan de verzameling toe te voegen.

De Zandhommel (*B. veteranus*) zou dit jaar nog meer van zich laten horen. Zo kreeg ik in een tiental dagen later van Kees Mostert uit Den Bommel een hommel ter determinatie opgestuurd. Het bleek een koningin van de Zandhommel (*B. veteranus*), gevangen op 7 april. Toeval? Neen, want hij meldde tevens enkele vindplaatsen van de Hoekse waard. Met twee bezoeken aan dit gebied werden de opgegeven vindplaatsen van de Zandhommel grotendeels bevestigd en konden tevens enkele nieuwe hokken op Voorne toegevoegd worden. Een recent verspreidingskaartje (5 x 5 km-hokken) van de Zandhommel laat duidelijk kan zien dat het dier in het westen van ons land algemeen is geweest. Ook Kruseman (1947) meldt over de Zandhommel: 'De soort is althans in het westen des lands gewoon'. Misschien dat we nog meer recente vindplaatsen van de Zandhommel in het westen of in het rivierengebied mogen verwachten, maar dat de soort sterk in aantal is achteruitgegaan moge duidelijk zijn. Mocht je in het bezit zijn van *B. veteranus* uit Nederland dan zou ik die graag een keer bekijken in het kader van een revisie van alle collectiemateriaal van deze soort. (... = oproep!)

Tenslotte werd op 8 en 9 september een bezoek gebracht aan Terschelling. Echter ook hier speelde het weer ons parten. Desalniettemin werd de Moshommel en Veenhommel in aantal aangetroffen. De aanwezigheid van de Heidehommel op dit eiland konden we (nog) niet bevestigen, terwijl toch diverse grote Erica-velden werden bekeken.

1996.....

We hebben uiteraard al onze gedachten laten gaan over 1996. De voorgaande jaren kwamen gedachten en vondsten redelijk overeen. Wat betreft nieuwe soorten voor de collectie zijn de mogelijkheden bij hommels in Nederland gering, maar ik maak me daarover steeds minder zorgen en ga onvermoeid verder met het in kaart brengen van de hommels in Nederland. Immers de niet of weinig bezochte (witte) gebieden zijn nog groot en er valt nog veel te beleven in Nederland Hommelland!

***Bombus veteranus* (Fabricius, 1793 - Zandhommel)**

Literatuur

- Kruseman, G., 1947. Tabellen tot het bepalen van de Nederlandsche soorten der genera *Bombus* Latr. en *Psithyrus* Lep. - Tijdschrift voor Entomologie, 88 (1945): 173-188.
- Mauss, V., 1987. Bestimmungsschlüssel für die Hummeln der BRD. - DJN, Hamburg: 1-50.
- Michener, C.D., 1990. Classification of the Apidae (Hymenoptera). - The University of Kansas Science Bulletin, 54 (4): 75-164.
- Williams, P.H., 1994. Phylogenetic relationships among bumble bees (*Bombus* Latr.): a reappraisal of morphological evidence. - Systematic Entomology, 19: 327-344.